

הגאון רבי מאיר הלוי חדש זצ"ל
משגיח ישיבות כנסת ישראל – חברון ועוד

נמצא האומר חמור מן העושה*

א.

שופרו של אלול, אני לדודי ודודי לי, לדורות

(א). מר"ח אלול תוקעים בשופר (שו"ע תקפא, א). אין זו מצוה, שכן עצם חיוב תקיעת שופר הוא דווקא בראש השנה, אלא שאנו מסתמכים על הפדר"א (פ' מו) כמקור לכך. "עלה א' בתרועה השם בקול שופר" (תהלים מז), על איזו תרועה מדובר כאן? בזמן מתן תורה, נכשלו ישראל בעגל ואחר כך התפלל משה מ' יום ומ' לילה, אחר שבירת הלוחות, שהקב"ה לא ישחית את עם ישראל. הקב"ה אמר הרף ממני ואשמידם ובתפלתו זכה משה שהקב"ה סלח ואמר לו פסל לך שני לוחות... ועלה אלי ההרה. וכאשר עלה בשלישית תקעו בשופר והכריזו, משה עלה למרום אל תטעו בע"ז. והצליחו ולא נכשלו. זה שנאמר "עלה א' בתרועה השם בקול שופר". עליה זו השלישית הייתה בר"ח אלול מ' יום לפני יום כיפור ואלו היו מ' יום של רצון שהקב"ה נתן להם את הלוחות [ראה רש"י (שמות לג, יא) עפ"י סדר עולם (פ"ג) ותנחומא (כי-תשא לא)]. על כן אף אנו תוקעים בשופר באלול.

ועוד: "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג, ו) וראש השנה שהוא יום הדין צריך לעורר בנו חרדה כדי שנתכונן ונוכל לזכות בדין.

(ב). מה השייכות שלנו לתקיעה שלהם? ואם אכן השופר מעורר לתשובה מדוע תוקעים בו דווקא באלול ולא בכל השנה?

אלא שמאלול ההוא נשאר לדורות שאלול הוא עת רצון. ובעת רצון יש להשתדל לנצל עת זו כדבעי ויש סכנה בדבר שאם לא נשתמש בזה כראוי עלולה לצאת מזה תקלה ככתוב "עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו" (שה"ש א, יב), בזמן גילוי השכינה, כשהתגלה הקב"ה לתת לעמו חמדה גנוזה, את התורה.

בשעה שעלה למרום להתפלל טרם הייתה הסכנה, אך כאשר עלה לקבל את הלוחות אז ראו סכנה כי דווקא בזמן העת רצון יכולים לטעות בע"ז. ותקעו בשופר - עלה א' בתרועה - והודות לכך לא טעו שוב בע"ז. אף שבלוחות הראשונים היו קולות וברקים וקול שופר חזק מאוד ולא הועיל, וקול שופר זה עם הכרוז שבלוחות האחרונים הועיל. זה שאומרים "אני לדודי ודודי לי" (שה"ש ו, ג), כאשר מתחיל מ"אני לדודי", ואחר כך "דודי לי" זה מועיל, אך כאשר זה להיפך זו סכנה.

* נאמר בישיבת כנסת ישראל - חברון, אלול תשל"ג. רשם וערך תלמידו הרב חיים צבי פוגל שליט"א. הדברים מתפרסמים לע"נ אבינו הרב יצחק נתן ב"ר שמואל זאב לוי ז"ל ת.נ.צ.ב.ה. כאן המקום לציין כי בספר הזכרון עדות ליוסף [להורדה], פרסמנו שמועות חדשות מהסבא מסלבודקא - הרנ"צ פינקל זצוק"ל, שנאמרו מפי המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, ומרשימותיו של עורך המאמר. דוד לוי.

(ג). הרמב"ן (שמות לב, א) מסביר את חטא העגל, בדברי חז"ל שבשעת מתן תורה ראו את המרכבה (ובו אריה ונשר ושור ואדם), משל למלך שביום גנוסיה שלו קיבל את העם ובא במרכבתו והתגלה לפנייהם לברכם, ודווקא מהמקורבים למלך חשקו באופן אחד מהמרכבה ושמטוהו. כך כביכול נגלה לפנייהם בריבוא רבותיים של מלאכים, מלאכי צבאות ידודון, והם ראו את המרכבה היינו את דרכי ההנהגה של הקב"ה וחשבו לחקות את תבנית השור. - אך פירוש הדבר שמתוך שראו את מה שאיש לא זכה לו, טעו וחשבו שזו מצוה לעשות זאת. ובאמת היה ציווי לעשות כרובים במקדש אך זה במקדש ואחר ציווי ולפני כן "לא תעשו אתי" (שמות כ, כ) - "לא תעשו אותי" (ע"ז מג, ב), היינו אותות. (ומסביר הרמב"ן שאף ירבעם טעה בכך, שאחר שהיה במקדש מותר גם בארץ).

נמצא שהתקלה באה דווקא מתוך ההתעלות שנפתחו לפנייהם השמים וראו את השכינה והמרכבה. מזה פחדו, ואף כאשר עלה משה שוב למרום, והתעלו, פחדו שלא יסוו מן הדרך שכל שעולים יותר הסכנה של הדקות היא חמורה יותר.

על כן התעוררו להתחזק ולכוון וליישר את הכוונה בתקיעת שופר וזכו לסייעתא דשמיא ויצאו בשלום. וזה נשאר לדורות. אלול נשאר עת רצון וסיום המ' יום, יום כיפור, נשאר יום כפרה לדורות.

השיא של אלול - עשרת הימים הראשונים של תשרי: "אמר רב שמואל בר אינאי משמיה דרב: מניין לגזר דין של צבור שאינו נחתם? אינו נחתם? והכתיב נכתם עונך לפני! - אלא, אף על גב שנחתם - נקרע, שנאמר כה' א-להינו בכל קראנו אליו. והכתיב דרשו ה' בהמצאו! - התם ביחיד, הכא בצבור. ביחיד אימת? - אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים (ראש השנה יח, א)".

זה מרמז לנו שמתחילת חודש אלול עד אחר יום הכיפורים הסכנה גדולה בגלל קדושתם של ימים אלה, (וביותר בעשרת ימי תשובה שהקב"ה מצוי, קדושתם גדולה יותר ועל כן סכנתם גדולה יותר), ויש להיזהר לנצל את הקרבת אלוקים ולא לסטות ולא לשגות בזה.

ב.

תשובה - להשיג מעלת אהבתו

רבינו יונה אומר בתחילת שערי תשובה, שהקב"ה מקבל את בעלי התשובה, אפילו שהרבו לפשוע ובגד בוגדים בגדו לא סגר בעדם דלתי תשובה, שנאמר "שובו לאשר העמיקו סרה" (ישעיה לא, ו). נמצא שאפילו מי שמרגיש שכל כך סטה מהדרך עד שהעמיק סרה אל יתייאש.

"והתבאר עוד בתורה כי יעזור השם לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהור להשיג מעלת אהבתו".

אף שהעוונות כה טמטמו את ליבו, עד שחש שיכול לאהוב מה שעניני החומריות רואות, אך לאהוב את השם כיצד יוכל? על כך אומר רבינו יונה שהשי"ת עוזר אף לאלה, שנאמר: "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד השם א', ומל השם א' את לבבך ולבב זרעך לאהבה את

השם א" (דברים ל, ו). היינו: ומל - ניתוח, שינוי טבע ובריאה עד שישגי מעלת אהבתו. - זו הפתיחה לשערי תשובה. היינו "שובה ישראל עד השם אלוקיך" (הושע יד, ב), שבעל תשובה צריך לחתור למדרגת אהבת השם, ואף כי הדבר נראה רחוק מיכולתו, אם אך ישוב, השם יסייענו.

"את לבבך ואת לבב... ר"ת אלול (בעה"ט דברים ל, ו). אלול הוא אפוא עת רצון שהקב"ה יחדש בקרבנו רוח טהרה להשיג מעלת אהבתו. נמצא שמה שקשה להשיג כל השנה, אפילו בתשובה, כי זה למעלה מטבעו, אך באלול הקב"ה משנה את טבעו ומסייעו לכך.

זוהי תקיעת השופר - שלא ניתפס לשגרה, אלא נחפש עתה להגיע "עד השם אלוקיך". ועוד שלא נקצץ בנטיעות, שלא לשגות בע"ז.

ג.

תיקון חטאי הלשון

(א). כשאנו מתבוננים במצבנו אנו רואים ששיבשנו את כל המושגים. אנו מרגישים חומר על עוון שהוא במעשה, אולם במחשבה ובדיבור נדמה לנו כי מי יכול להשתלט על כך, ולא רואים זאת בחומרה. אולם הצדיקים בדורות הקודמים השתדלו מאוד באלול, ראשית כל, לתקן את הפגמים של הלשון.

(ב). הגר"ס זצ"ל במכתביו אומר: בדרך כלל אנו יודעים שיש סיבה ומסובב, ומסיבה קטנה לא יצא מסובב גדול. (פירוש: רוח מצויה יכולה להשיב נוצה, אך להזיז אבן תוכל אך סערה). על כן, בשביל אנשים שהיו שקועים בכל נימי לבבם בעבודת השם יכול השופר להניע ליבם שלא לטעות בעגל, אך אנו שליבנו הפך לאבן כיצד נזיזהו מתקיעת השופר. (הגר"ס זצ"ל לא רצה לעצום עיניו ולהסתפק בקביעת העובדה שהשופר מעורר, אלא ראה שאנו לא מתעוררים).

על כן מייעץ, שמכיוון שאנו תוקעים בשופר ומכריזים שמתקרבת סכנה - יש לפעול בב' כיוונים. הא', האמונה הפשוטה (לא השלמה), שיתעורר האדם מאימת הדין, שיתאר בדמיונו ומחשבתו את סכנת החיים שביום הדין ויכניע בזה לבבו. הב', על ידי שיתעורר בלימוד המוסר, וזה דבר קל.

אם כן, תקיעת שופר צריכה לעוררנו ללמוד מוסר כדי לעורר עצמנו לשוב בתשובה.

(ג). ואני חושב שאפשר להבין זאת עמוק יותר.

כבר דברנו שהרבינו יונה מבאר מהו ענין המוסר. יש חכמה ויש מוסר, לדעת חכמה ומוסר (משלי א, ב). חכמה היא כשרון המעשה ועזיבת העבירות - זו חכמה, שנאמר כי היא חכמתכם (דברים ד, ו). ואחר שידע המצוות ומה הן העבירות, ילמד גנות העבירות. לא די בחכמה, אלא יש עוד מוסר. והיינו גנות העבירות וההפסד והאבדון הנמצא בהן וליסר עצמו בזיכרון העונשים ולהוכיח לזולתו, וזאת הידיעה תקרא מוסר. (שע"ת ג, ג).

הייתה פלוגתא בין גדולי הדורות הקודמים, אם עוסקים בתורה לשם מה המוסר, המוסר נועד לאלה שאינם עוסקים בתורה, אך התורה מלמדת איך לחיות. וזאת משום שהם הבינו שהמוסר נועד לעורר את האדם לקיום מצוות.

אולם הר"י מפרש לא כך, אלא מחדש "ואחר שילמד וידע המצוות ומה הן העבירות", שידע היינו שיקיימן, עדיין לא די בזה אלא צריך עוד שילמד גנות העבירות.

מהו גנות העבירות ומהיכן נלמד זאת. מהי גנות העבירה? הרי עבר על ציווי השם, מורד במלכות, האין זו גנות? -

ד.

נמצא האומר בפיו חמור מן העושה

(א). המשנה (ערכין טו, א) מגלה: מצינו שהתורה חייבה על דברים מסוימים סכום קצוב. המעריך עצמו, לא חשוב מיהו, הפחות שבפחותים או החשוב שבחשובים, חמישים כסף ייתן. ובמשנה: פעמים זה להקל ופעמים להחמיר. שלושים של עבד (שור שנגח עבד והרגו) זה קצוב בין לעבד חסר ערך, ובין לעבד נוקב מרגליות. כן מצינו באונס ומפתה שמשלם חמישים שקל כסף, וכן במוציא שם רע. ומסיימת המשנה שם - נמצא האומר בפיו חמור מן העושה. היינו שהרוצה להזיק לפלוני בדיבור ולא הזיק במעשה, חמור ממי שעושה את הנזק בידיים.

לכאורה, מה מציאה מצאו כאן, הלא זיל קרי בי רב הוא שאנס משלם חמישים שקל כסף, ומוציא שם רע משלם מאה כסף?! ולא מצינו כמעט לשון "נמצא" שכזה. ולמה אצלנו פשוט שהעשייה היא החמורה וחופש הדיבור הוא הערך המקודש היום, ומדוע אין אנו לומדים כמשנה, ומה חידשה כאן המשנה?

נדמה לנו שמוציא שם רע חמור משום שהוא גורם לכך שהיא תוצא להורג על שזנתה, ואילו אנס, נתרחק ממנו כנבל, אך מי שאינו חי כראוי עם אשתו ומוציא שם רע זה מובן לנו.

אך התורה חידשה לנו שחומרתו של המוציא שם רע בכך שהוא "אומר". ובגמ' שאלו איך נקרא למוציא שם רע "אומר", הרי אינו חייב עד שישכור עליה עדים וזה כבר מעשה? - ומתרת הגמ' שבתורה, למרות שכל הרקע מפורש שהעליל עליה והאבא הביא השמלה וכו', בכל זאת התורה מנמקת: "וענשו אתו מאה כסף כי הוציא שם רע על בתולת ישראל" (דברים כב, יח-יט). התורה מעידה שהוא משלם לא בשל הרקע של השנאה והרצון להרגה, אלא נענש על שהעז לדבר על בתולת ישראל. ואילו על אנס מעידה התורה כי משלם חמישים כסף "כמוהר הבתולות", היינו שקלקל בתוליה ולא על גסותו וכו'.

"נמצא האומר בפיו חמור מן העושה". יש כאן חידוש בעצם העניין של חטא, שהתורה דורשת מן האדם שלא יקלקל עצמו, ואם מקלקל עצמו באבר הכי חשוב, נענש על כך יותר מפלוני שקלקל במעשה!

היינו שילמד גנות העבירות. שנדע שהגנות היא לא כפי שנדמה לנו אלא שהאומר חמור מן העושה, ולכך ייתרה התורה מקרא מלא ללמדנו שזה רצון השם.

(ב). מסיימת המשנה: וכן מצינו באבותינו שלא נחתם גזר דינם שלא להיכנס לארץ אלא על לשון הרע. שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד, כב). מה מוסיפה כאן המשנה? -

מתברר כאן שאף כאשר הבינונו כבר שחמור האומר מן העושה - אף שנכשלו כבר בחטא העגל וניסו את השם וכו', ובכל זאת רק בגלל לשון הרע שדברו על העצים והאבנים נגזרה הגזירה. והגמ' שואלת אולי נחתם גזר דינם משום שנתמלאה בזה הסאה!?! מתרצת הגמ' אמר רבא לא נאמר: "וינסו אותי עשר פעמים", אלא: "וינסו אותי זה עשר פעמים", ללמד שעל זה נענשו, שזה יותר חמור מכל הפעמים.

האומר חמור מן העושה - מלמדת המשנה כי הדברים אמורים אף בע"ז שהאומר חמור אף ממנה.

ואני סובר עתה שמפני זה מצינו שגדולי הדורות כגון ר' איצל פטרבורגר היו נמנעים מלדבר באלול, ראשית, לשון ולקבל דעת התורה שהאומר חמור, היינו שבלשונו צריך להיזהר יותר מכל, שכן הדיבור הכי קל, דיבת הארץ, חמור מן המעשה הכי חמור - מן העגל.

ה.

חומרת הדיבור

המכה פלוני נכשל באותה עת בלבד, אך השוגה בדעה שאינו מחשיב את הדיבור זה משגה מהותי, כל הוויית חייו היא בשקר, לא כפי שקובעת התורה.

רבינו יונה מסביר (שע"ת ג, רא) במה כה חמור לשון הרע - משום שנא' "אשר אמרו ללשונונו נגביר, שפתינו אתנו, מי אדון לנו" (תהלים יב, ה). כשמדבר נדמה לו שאי אפשר לטעון עליו, כי זה שלו, ואינו מרגיש שלוקח יצירת הקב"ה ובזה כופר בקב"ה, זו כפירה וזה חמור מהכול. נמצא שדוד המלך מלמדנו שכאשר אדם מדבר, צריך הוא להרגיש ששכינה מדברת מגורו, ואיך מעז להשתמש בזה לרעה. זה החטא הכי חמור.

נקבל על עצמנו ללמוד מוסר, גנות העבירה, שנדע את רצון הקב"ה. שנשתדל לקנות לנו ערך זה של חשיבות הלשון, ולשמור על הלשון, ולהחשיב כל בלימת הפה. "תלך ארץ על בלימה" (איוב כו, ז), הקב"ה מחזיק את כל העולם בזכות מי שבולם פיו בשעת מריבה (חולין פט, א).

לא רק את הפגם בחטא של הדיבור יש לדעת, אלא יש לזכור את ערך המונע עצמו מן הדיבור הפגום, זה צדיק יסוד עולם. נשתדל לשמור על הדיבור ונזכה בזה לחיים טובים ולשנה טובה ומבורכת.

ראש השנה

באור פניך יהלכון ♦ הזכרת שבת ביעלה ויבא שבברכת זכרונות ♦
שהחיינו על רימון בליל ראש השנה אחרי ששתה את מימיו ♦ לזיהויה
של היעל ♦ חידושים ובירורי הלכות בענייני הימים הנוראים [עם פסקי
גדולי ההוראה שליט"א]

הרב יהונתן דיויד
ראש ישיבת "פחד יצחק" ירושלים

באור פניך יהלכון

א. חידושים מיוחדים שיש בתפילת ר"ה (ברמב"ם ובסדר התפילה)

נהגו כל ישראל

רמב"ם הל' תשובה (פ"ג ה"ד): "אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם. ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה. וכו'. ומפני ענין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יוה"כ יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום".

יש הדגשה ברמב"ם על כך שנהגו 'כל' בית ישראל, וכן להלן, ונהגו 'כולם' לקום בלילה וכו', דהיינו שאינו מנהג פרטי ומסויים, אלא כך נהגו כל בית ישראל, וכן שיש כאן ענין מיוחד של תפילה זו בלילה עד שיאור היום, לחבר לילה ויום בתפילה, וזה חידוש ברמב"ם.

בכל קראנו אליו

עוד יש ברמב"ם (שם ב, ו) על ענין ימים אלו: "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר (ישעיהו נה, ו): 'דרשו ה' בהמצאו' במה דברים אמורים ביחיד. אבל צבור, כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין, שנאמר (דברים ה, ז): 'כה' אלהינו בכל קראנו אליו". ויש לעיין מה כוח ימים אלו פים שאפי' היחיד נענה בהן?

מוסף של ראש השנה

עוד מצינו חידוש בר"ה שעיקר התפילה במוסף תשע ברכות מבוססות על הזכרת פסוקים ואינן כצחות לשון המתפלל (אנשי כה"ג). ורש"י בחומש (ויקרא כג, כד) פי' זכרון תרועה "זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות" וכו', והרמב"ן שם הקשה עליו, שהרי הזכרת פסוקים אלו אינו אלא מד"ס, אבל לרש"י, כנראה, על אף שהן מדרבנן הלא הן נכללות בתוכן של תרועה.

(א) נכתב מתוך מאמר שנמסר ע"י הגאון שליט"א בכ"ו אלול תשע"ט, ע"פ הבנת הכותב.